

R a a m a t u d

- - - - -

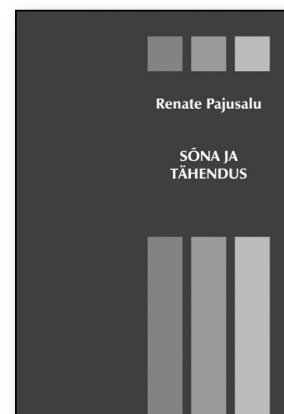
Kas tead, mida tähendab

Renate Pajusalu. Sõna ja tähendus.

Haridus- ja Teadusministeerium, Archimedes.

Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.

Ilmunud riikliku programmi „Eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamine ja väljaandmine (2008–2012)” toetusel. 207 lk.

Birgit Õigemeel, kellelt laenasin oma kirjatüki pealkirja, laulab oma küsimuse: „Kas tead, mida tähendab .. üks armastus suur?” Kui selle küsimuse sisu püüda kuidagi seletada või teiste sõnadega ümber ütelda, siis umbes nii, et Birgit vaeb, mida kujutab endast, mida toob endaga kaasa sügav kiindumus – nõnda seletab sõnade „tähendama” ja „armastus” tähendust ka eesti keele seletav sõnaraamat. Aga sõnaraamatus pole neil sõnadel sugugi ainult üks tähendus. Sõnaraamatu koostajad, olles üksikasjalikult analüüsinud paljusid kasutusnäiteid kirjalikes tekstides, on järeldanud, et „armastusel” on kolm tähendust: 1) ’sügav kiindumus’ (*suur armastus*), 2) ’suguline läbikäimine’ (*vabaarmastus*) ja 3) ’armastatu’ (*ta leidis uue armastuse*). Sõnal „tähendama”, mis on üks hoopis abstraktse sisuga sõna, on nad eristanud koguni viis tähendust: 1) ’sisu kandma, millelegi viitama’ („*mardus*” tähendas *surnut*), siis juba mainitud 2) ’endast midagi kujutama’ (*mida tähendab üks armastus suur*), peale selle 3) ’(täpsustust märkivana)’ (*see tähendab / s.t*), 4) ’ütleva’ (*tähendas teiste jutu vahele*) ja 5) ’millelegi suunas näitama’ (*tähendas pilguga toolile*). Samas, kui vaadata mõnda teise, olgu Oxfordi inglise sõnaraamatusse, siis näeme, et seal on neidsamu tähendusi pisut teistmoodi kirjeldatud: näiteks „tähendama” (ingl *mean*) puhul on eesti kaks tähendust (1 ja 2) ühte võetud.

Mida sellest arvata? Kas ühes allikas on tähendus õigesti antud ja teises valesti?

Võimalikule nõutusele võiks aidata valgust heita 2009. aastal ilmunud raamat pealkirjaga „Sõna ja tähendus”, mille autor on sõnatähenduse uurija, keeleteadlane Renate Pajusalu. Raamat on kirjutatud selges ja ilusas eesti keeles, termineid on selgitatud „inimkeeli”, keelenäited on kõik eesti omad – on tunda, et autori teksti toestab paljude aastate jooksul lihvitud loengukogemus, ka kasutatud eesti näiteid on õppetöös rohkesti analüüsitud. Sellisena on raamat, mis ongi mõeldud kõrgkooliõpikuks, hästi arusaadav igale semantikast huvituvale lugejale (õppijale). Semantikakursuse alusvarana räägib raamat n-ö kõigest, mõnest asjast ülevaatlikumalt, mõnest üksikasjalikumalt.

Sissejuhatuses on juttu tähenduse olemusest laiemalt, autor tutvustab tähenduse tüüpe ja käsitlusi, räägib tähenduse uurimise teooriatest ja meetoditest ning paljust muust. Äärmusliku tähenduse sisu sõnastajana on välja toodud filosoof Ludwig Wittgenstein, kes on pidanud keeleüksuse tähenduseks *iga* tema kasutusjuhtumit ehk tema funktsiooni keelemängus. Enamasti aga püüavad semantikud (nagu ka sõnaraamatute koostajad) kasutusnäiteid üldistada, kokku võtta, tuvastada avaramaid/üldisemaid põhi- või tuumtähendusi vmt. Kuidas täpselt, see sõltub konkreetsest teooriast, mille abil püütakse üksiktähenduste tagant „leida semantiline süsteem, tähenduste tekkimise ja omavaheliste seoste seaduspära” (lk 34). Pajusalu enda „armastus” – vrd tähendus 3) ’armastatu’ – on kognitiivne lingvistika, mis maailmas sai tuule tiibadesse alates 1980ndatest ning mis „on Eestis viimasel ajal olnud väga populaarne” (lk 24). Kui strukturaallingvistika püüab eristada eri keeletasandeid, nt semantikat ja grammatikat, samuti tähenduste ja mõistete süsteemi maailma asjadest, siis kognitiivses keeleteaduses peetakse ainuvõimalikuks vaadata kõike koos. Pajusalu kinnitabki üsna raamatu algul, et siin „tegeldakse eelkõige sõnatähendustega, küsimata, kas need kuuluvad grammatika või semantika valdkonda” (lk 12). Kognitiivse lähenemisega seostuvad osad on raamatus eriti põhjalikud, aga ütleksin sama ka strukturaalse vaatenurga kohta. Pole seegi ajahõlma kadunud, rääkimata sellest, et mõni aeg tagasi oli strukturaallingvistika sama hästi kui ainuvaldav suund.

Nagu õpikule kohane, on iga peatüki lõpus valik ülesandeid, mille kallal ise pead murda, samuti on antud kasulikke soovitusi edasiseks lugemiseks. Raamatu lõpus on aineregister.

Kas raamatu läbi lugenuna saab teada, mida tähendab üks armastus suur? Ei tea. Küll aga peaks teada saama, kui ütle mata mitmekesiselt võib mõtestada (öeldud, kirjutatud, lauldud, kehastatud jne) lausungit, žesti, märki või muud, millel on sisu, mida üks pool edasi annab ja teine pool vastu võtab – või ei võta, kui ei mõista tõlgendada.

Margit Langemets